

у справу беларушчыны мае значэнне, тым хутчэй будзе створана крытычная маса для фарміравання новага грамадства з нацыянальнымі адзнакамі, адна з якіх – свая мова.

Рыгор Барадулін казаў: «Беларусы – эксперыментальная нацыя ў Бога». Ён не дачакаўся канца гэтага эксперыменту. Малаверагодна, што яго дачакаемся і мы. Але калі кожны з нас будзе рабіць усё, што ад яго залежыць, для захавання нашае мовы, ёсць надзея, што некалі гэты эксперымент завершыцца паспяхова.

ЛІТАРАТУРА

1. A New View of the Irish Language. Caoilfhionn Nic Pháidín, Seán Ó Cearnaigh. – Dublin, 2008.
2. Attitudes towards the Irish Language on the island of Ireland / Dr. Merike Darmody (ESRI) and Tania Daly (Amárach Research). – 2015.
3. The Irish Language. Darerca Ní Chartúir. – N. Y., 2002.

Л. І. Сямешка (Мінск)

ЛЕКСІЧНЫ МІНІМУМ У СІСТЭМЕ НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ: АД ЛЕКСЕМЫ ДА КАНЦЭПТУ

Міжнародныя стандарты моўнай адукацыі, пабудаваныя на ўзроўневай тэорыі іншамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі, прапануюць агульныя падыходы да мадэлявання сістэм навучання мове іншафонаў і ацэнкі ўзроўняў агульнага валодання мовай з дапамогай тэставых тэхналогій. У айчынным адукацыйным кантэксце гэта актуалізуе праблему распрацоўкі ўзроўнева-кампетэнтнаснай лінгвадыдактычнай мадэлі навучання беларускай мове як замежнай і рэпрэзентацыі яе ў комплексе курыкулярных адукацыйных дакументаў, што вызначаюць нарматыўныя патрабаванні да зместу камунікатыўнай кампетэнцыі на розных узроўнях, акрэсліваюць яе ключавыя складнікі і метадычна забяспечваюць працэс навучання і тэставання. У склад абавязковых курыкулярных дакументаў, што дапамагаюць стандартызаваць патрабаванні да ўзроўняў валодання мовай, уваходзіць (побач з *адукацыйным стандартам, вучэбнымі праграмамі, лінгвадыдактычнымі тэстамі*) сістэма лексічных мінімумаў, прызначаных для рэгламентацыі дынамікі развіцця лексічнага запasu іншафонаў на розных этапах навучання.

У межах распрацоўкі адукацыйнага стандарту і сістэмы сертыфікацыйнага тэставання па беларускай мове як замежнай вядзецца праектаванне лексічных мінімумаў беларускай мовай для розных этапаў навучання. Для беларускай лінгвадыдактыкі – гэта новы напрамак навукова-метадычных даследаванняў, звязаны з мадэляваннем зместу і структуры лексікона, пад якім разумеецца лексічны складнік камунікатыўнай кампетэнцыі іншафона,

з сістэматызацыяй і метадычнай інтэрпрэтацыяй шырокага кола пытанняў вучэбнай лексікаграфіі і мінімізацыі як базавага метадалагічнага адукацыйнага прынцыпу.

На сённяшні дзень выдадзены праектныя варыянты лексічнага мінімуму для іншаземцаў, што вывучаюць беларускую мову на пачатковым этапе навучання (узроўні A1 і A2) [1], і распрацоўваюцца канцэптуальныя асновы фармату лексічнага мінімуму для сярэдняга этапу навучання (узроўні B1 і B2). Паколькі такі праект у методыцы выкладання беларускай мовы як замежнай выконваецца ўпершыню, уяўляецца вартым абмеркаваць яго канцэптуальныя асновы ў кантэксце асэнсавання досведу замежнай вучэбнай лексікаграфіі і сучасных метадалагічных падыходаў да мінімізацыі лексікі дзеля навучальных мэтай. У прапанаваным дакладзе ўвага акцэнтуюцца на лексікаграфічнай, функцыянальнай сутнасці лексічнага мінімуму і яго дыдактычных магчымасцях у працэсе мадэлявання лексічнага і іншых кампанентаў камунікатыўнай кампетэнцыі на розных этапах навучання.

Лексічны мінімум (далей ЛМ) як разнавіднасць дыдактычнага матэрыялу для іншафонаў – паняцце агульнавядомае ў глотадыдактыцы, бо навучанне любой замежнай мове, і беларуская як замежная – не выключэнне, заўсёды пачынаецца з вылучэння і сістэматызацыі пэўнага аб'ёму лексічнага матэрыялу, запатрабаванага ў рэальных маўленчых сітуацыях. Гэтым тэрмінам традыцыйна абазначаюцца як мінімальныя лексічныя спісы (алфавітныя, тэматычныя), што падаюцца ў падручніках па замежных мовах для рацыяналізацыі працы з лексікай, так і вучэбныя слоўнікі, гласарыі, тэзаўрусы, розныя паводле функцый, структуры, прынцыпаў складання. Практыка вылучэння мінімальна неабходнай у пэўнай сферы камунікацыі лексікі адлюстравана і ў вучэбных дапаможніках па беларускай мове як замежнай. У многіх з іх лексічны матэрыял структуруюцца тэматычна, і «кожная тэма суправаджаецца лексічным мінімумам – беларуска-рускім слоўнікам» [2, с. 4], ці кожны раздзел пачынаецца з лексічнага комплексу, які змяшчае «словы, словазлучэнні, выразы па пэўнай тэме, адабраныя з улікам іх практычнай значнасці» [3, с. 6]. Падобныя тэматычныя спісы, сфармаваныя дзеля абслугоўвання навучальнага працэсу, адлюстроўваюць фрагменты лексічнай сістэмы і цікавыя як эмпірычныя напрацоўкі на базе педагагічнага досведу і моўнай інтуіцыі складальнікаў, аднак яны не маюць выразнай метадалагічнай асновы і не абгрунтаваныя як рэгулятары лексічнага складніку зместу навучання. У адрозненне ад эмпірычна складзеных лексічных спісаў, прызначаных для аспектнага навучання мове, ЛМ як інструмент мадэлявання і вымярэння слоўнікавага запasu іншафонаў грунтуецца на пэўнай сістэме крытэрыяў адбору лексікі і формах яе рэпрэзентацыі ў адпаведнасці з мэтай навучання і ўзроўнем валодання мовай. Ён вызначае аб'ём намінаўных адзінак, неабходны і дастатковы для забеспячэння камунікатыўных патрэб на канкрэтным узроўні валодання мовай, дакладна акрэсліваючы пры гэтым ніжнюю мяжу лексікону (што асабліва важна на пачатковым этапе навучання), рэгулюе прадуктыўны, рэцэптыўны і патэнцыяльны слоўнікі навучэнцаў і выступае адным з паказчыкаў пры ацэнцы навучэнцаў для пераходу на больш высокі ўзровень валодання мовай [4, с. 15].

Канцэптуалізацыя ЛМ як міждысцыплінарнага кампанента сістэмы навучання і тэставання ў сувязі з укараненнем у адукацыйную парадыгму ўзроўневай тэорыі іншамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі і лінгвадыдактычнага сертыфікацыйнага тэставання пашырыла сістэму ўяўленняў пра гэты від вучэбнага слоўніка і абумовіла неабходнасць распрацоўкі ЛМ беларускай мовы для іншафонаў і ўключэння яго ў сістэму сродкаў навучання беларускай мове як замежнай. Канструяванне ЛМ беларускай мовы ў яго сучасным разуменні прадугледжвае вырашэнне комплексу пытанняў, звязаных з вызначэннем 1) аб'ёму лексічнага запasu іншафонаў на розных этапах навучання, 2) крытэрыяў і крыніц адбору лексікі, 3) прынцыпаў яе сістэматызацыі і канцэптуальнага размеркавання па ўзроўнях валодання мовай, 4) адзінак лексікаграфічнага апісання, 5) дыдактычнага патэнцыялу ЛМ у адукацыйным працэсе і спосабаў яго інтэгравання ў навучальную практыку. На сучасным этапе развіцця беларуская лінгвадыдактыка не мае спецыяльных публікацый па гэтай важнай праблематыцы, што непасрэдна карэлюе з канцэптуальнымі асновамі навучання лексіцы, таму распрацоўка яе грунтуецца на аналізе і сістэматызацыі вопыту замежнай глотадыдактыкі, дзе падыходы да адбору і прэзентацыі лексічнага матэрыялу як асновы фарміравання лексічных ведаў грунтоўна даследуюцца на матэрыяле розных моў. На асобных з гэтых падыходаў, істотных у межах акрэсленай праблематыкі, спынімся ў дакладзе.

Еўрапейская глотадыдактыка надае вялікае значэнне структуры лексікона як аснове авалодання мовай. З улікам таго, што разуменне любога тэксту на 80 % забяспечваецца веданнем лексікі і фразеалогіі, і слова застаецца ключавой адзінкай навучання, пытанні адбору і каталагізацыі лексічных адзінак дзеля дыдактычных мэтаў разглядаюцца як базавыя ў методыцы выкладання замежных моў. Маючы адмысловую ўнутраную ўпарадкаванасць, лексічны склад кожнай мовы ў пэўным сэнсе сістэмна ўладкаваны. Адпаведна розныя метадычныя тэорыі аптымізацыі моўнай адукацыі будуруюцца, як правіла, на сістэмаўтваральнай ролі лексікі ў засваенні мовы і пошуку эфектыўных спосабаў адбору і прэзентацыі лексічнага матэрыялу, якія ў сукупнасці дазволілі б паказаць «зменшаны аналаг мовы» – рэпрэзентацыйную «мадэль» слоўніка. Аднак лексічная сістэма не абумоўлена цалкам сістэмнасцю аб'ектыўнай рэчаіснасці, і «карціна свету», адлюстраваная ў мове, значна складанейшы кангламерат сэнсаў, унутраных сувязяў, дэтэрмінаваных у тым ліку і пазамоўным (гістарычным, кагнітыўным, сацыякультурным) кантэкстам, таму стварыць адэкватную «мадэль» лексічнай сістэмы дзеля навучальных мэтаў дастаткова складана. Нягледзячы на значную колькасць замежных публікацый, прысвечаных зместу і структуры ЛМ, адзінай упарадкаванай тэарэтычнай базы, універсальнай тэхналогіі яго складання не існуе. Аб'ём паняцця ЛМ, наменклатура і змест крытэрыяў яго камплектавання на розных этапах развіцця метадычнай навукі вызначаліся рознымі метадалагічнымі падыходамі да адбору і арганізацыі лексічнага матэрыялу. Так, яшчэ на пачатку XX ст. еўрапейскімі спецыялістамі былі акрэслены перспектыўныя напрамкі мінімізацыі ў кантэксте

ідзаграфічнай сістэматызацыі лексічнага матэрыялу на аснове фундаментальнага тэматычнага падыходу, што на працягу стагоддзяў дамінаваў у еўрапейскай лексікаграфіі. У 1930–1950-я гг. падчас актыўнага абмеркавання ў межах розных метадычных школ пытанняў складання слоўнікаў-мінімумаў замежнай (пераважна англійскай) мовы былі сфармуляваны два асноўныя падыходы да адбору лексікі: *логіка-філасофскі*, арыентаваны на словы, што абазначаюць найбольш значныя канцэптуальныя паняцці для апісання свету, і *лінгвастатыстычны*, які грунтуецца на прынцыпе частотнасці слоў у тэкстах.

Логіка-філасофскі падыход рэалізаваны ў слоўніку базавай англійскай лексікі (Dictionary of Basic English, Text Book, 1930) Ч. Огдэна (С. К. Ogden). Слоўнік уключаў 850 слоў (600 – назоўнікаў, 150 – прыметнікаў і прыслоўяў, 100 – слоў-аператараў (дзеясловы, займеннікі, службовыя словы), якія, паводле аўтара, выконвалі працу 200 000 слоў. Праз вылучэнне найбольш важных ідэй і канцэптуальных паняццяў і падбору «простых» намінацый для іх абазначэння аўтар ставіў мэтай даць зменшаную канцэптуальную мадэль мовы. Пазней канцэпцыя слоўніка, надзвычай папулярнага працяглы час, крытыкавалася, бо высветлілася, што 850 вылучаных слоў маюць больш за 12 000 значэнняў, а значная частка лексікі паўсядзённага ўжытку не адлюстравана ў слоўніку.

Лінгвастатыстычны падыход да адбору лексікі, заснаваны на крытэрыі *частотнасці* слоў, абгрунтаваны прадстаўнікамі (Н. Palmer, М. West, L. Faucett) метадычнага напрамку Reading Movement. На яго аснове ў 1953 г. М. Уэстам (М. West) быў выдадзены базавы слоўнік англійскай мовы (General Service List of English Words). Слоўнік уключаў 2 000 агульнаўжывальных слоў і іх дэрыватаў і змяшчаў такую важную інфармацыю, як лексіка-семантычная варыянтнасць слова (з ілюстрацыйнымі прыкладамі), прыналежнасць да часціны мовы і працэнтныя суадносіны частотнасці ўжывання слова ў кожным яго канкрэтным значэнні.

Крытэрыі *частотнасці*, дзякуючы сваёй выразнасці, магчымасці фармалізацыі і таму, што тысяча найбольш частотных слоў складае ў кожнай мове каля 80 % любога тэксту, набыў статус базавага прынцыпу. Улічваючы, што частотныя словы, як правіла, стылістычна неабмежаваныя, маюць багатую семантыку і высокую ступень граматычнасці, ён быў дапоўнены крытэрыямі *стылістычнай нейтральнасці*, *тэматычнай неабмежаванасці*, *структурнай каштоўнасці*, *словаўтваральнай здольнасці*. Прынцып *частотнасці* да гэтага часу застаецца адным з вызначальных, але не адзіным у вучэбнай лексікаграфіі, бо ў многіх выпадках выяўляецца яго ненадзейнасць. Частотнасць слоў у тэксце, як вядома, залежыць ад яго жанрава-стылявой прыроды, таму шмат якія лексічныя адзінкі ўжываюцца толькі ў пэўных кантэкстах, не маючы дачынення да рэальнай паўсядзённай маўленчай практыкі. Акрамя таго, вызначана, што «пачынаючы з другой тысячы, каэфіцыент паўтаральнасці слоў ужо настолькі невялікі, што не можа быць пераканаўчым доказам пашыранасці і важнасці слова для ўсіх стыляў мовы» [5, с. 31].

У якасці альтэрнатывы крытэрыю частотнасці ў канцы 1950-х гг. французскія даследчыкі Ж. Гугенейм, Р. Мішэа прапанавалі камплектаваць корпус базавай лексікі паводле прынцыпу «*прысутнасці ў свядомасці*», аргументуючы тым, што многія словы, неабходныя для фарміравання лексікона паўсядзённых стасункаў, не з'яўляюцца частотнымі, а ўзнікаюць у свядомасці, калі патрабуе сітуацыя. Гэты падыход (у іншых метадычных інтэрпрэтацыях прынцып «*рацыянальнага эмпірызму*», «*практычнай неабходнасці*» ці «*сітуацыйна-тэматычнай суаднесенасці*») дамінуе пры вызначэнні складу ЛМ для пачатковага этапу навучання. Менавіта на прынцыпах частотнасці і сітуацыйна-тэматычнай прыналежнасці лексікі грунтуецца сучасная канцэптуальная парадыгма еўрапейскага ЛМ. У якасці дадатковых крытэрыяў, рэлевантнасць якіх прызнаная большасцю даследчыкаў, вылучаюцца: 1) *стылістычная немаркіраванасць* (адсутнасць гутарковай, слэнгавай лексікі, тэрмінаў); 2) *семантычная каштоўнасць* (здольнасць абазначаць часта ўжывальныя предметы і паняцці); 3) *словаўтваральная каштоўнасць* (здольнасць слова да словаўтварэння: чым больш вытворных мае слова, тым больш падстаў для ўключэння ў мінімум); 4) *мнагазначнасць* (чам больш значэнняў мае слова, тым важней яго ведаць); 5) *структурная каштоўнасць* (у слоўніку павінны быць службовыя словы, кампаненты ўстойлівых словазлучэнняў).

Еўрапейскія канцэпцыі канструявання ЛМ у той ці іншай ступені адлюстраваліся ў савецкай і расійскай тэорыі і практыцы вучэбнай лексікаграфіі і методыцы выкладання рускай мовы як замежнай. ЛМ рускай мовы для іншаземцаў, асновы якога складваліся ў другой палове XX ст., паступова «эвалюцыянаваў ад простага эмпірычна выбранага алфавітнага спісу слоў без якіх-небудзь памет да складана арганізаванага, шматфункцыянальнага твора вучэбнай лексікаграфіі» [4, с. 14]. З канца 1990-х гг. на ўзор ЛМ еўрапейскіх моў распрацоўвалася як карыкулярны дакумент градуальная серыя ЛМ па рускай мове, «патрэба ў якой узнікла ў сувязі са стварэннем Расійскай дзяржаўнай сістэмы тэставання, і якая стала адным з найважнейшых яе кампанентаў» [6, с. 4]. Гэты напрамак даследаванняў вылучыўся ў асобную перспектыву прыкладную навуковую галіну, у межах якой ЛМ асэнсоўваецца як складаны міждысцыплінарны феномен лінгвадыдактыкі, тэсталогіі, вучэбнай лексікаграфіі і тэорыі падручніка (В. Маркоўкін, Т. Балыхіна, А. Маркіна, Н. Андрушына, М. Нахабіна, М. Скопіна і інш.), і абгрунтоўваецца метадалагічная значнасць яго як інфармацыйнага, дыферэнцыйнага, праграмавальнага і арыентацыйнага рэсурсу для замежных навучэнцаў, а таксама для тэсталагаў, тэстараў, аўтараў вучэбных дапаможнікаў. У апошні час у расійскай лінгвадыдактыцы актыўна даследуюцца падыходы да адбору лексічнага матэрыялу на аснове яго лінгвакультурнай мінімізацыі, фарміруецца тэарэтычная і метадычная база лексікаграфавання лінгвакультуры і ствараюцца яе слоўнікі, якія інтэрпрэтуюць розныя тыпы культурна значнай інфармацыі.

Канцэптуальныя асновы ЛМ беларускай мовы для іншаземцаў распрацоўваюцца з улікам традыцый еўрапейскага ЛМ і вопыту складання дыдактызаваных фарматаў ЛМ рускай мовы. Яны падпарадкаваны агульнай адукацыйнай стратэгіі – авалоданню беларускамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыяй, істотнае месца ў якой займае лексічны складнік, праз паглыбленне ў метадычна ўпарадкаванае маўленчае асяроддзе з акрэсленым для канкрэтнага ўзроўню мінімальным аб'ёмам лексікі як асновай камунікатыўна-маўленчай дзейнасці. Гэта падразумявае карэктнае з пункту гледжання навукі і практычна мэтазгоднае абмежаванне лексічнага матэрыялу да мінімальнага яго аб'ёму, неабходнага і дастатковага для рэалізацыі маўленчых інтэнцый, акрэсленых адукацыйным стандартам на канкрэтным узроўні валодання мовай, і максімальнай яго колькасці, што можа быць засвоена ў межах вызначанага вучэбнага часу. Прадугледжваецца таксама сістэматызацыя і лексікаграфічная інтэрпрэтацыя лексічнага матэрыялу ў адпаведнасці з мэтамі і этапам навучання. Мінімальныя колькасныя межы лексікі на элементарным узроўні (A1) вызначаюцца 800 агульнаўжывальнымі словамі; мэтазгодна мінімальнае ядро лексікі на базавым узроўні (A2) – да 1300 лексічных адзінак; на сярэднім этапе навучання: узровень B1 – 2300 слоў і B2 – да 5 000 адзінак актыўнага лексікону. Для ўзроўняў C1, C2, якія прадугледжваюць дасканаласць валодання мовай, блізкае да ўзроўню адукаванага носьбіта мовы, ЛМ лічыцца неактуальным.

Кожны ўзровень *валодання мовай* мае свае параметры мэтаў, зместу і вынікаў навучання, аднак грунтуюцца яны на адзінай лексіка-тэматычнай дамінанце, акрэсленай адукацыйным стандартам праз сферы, тэмы, сітуацыі прадметнага камунікатыўнага кантэксту. Тэматычны складнік зместу навучання, які рэалізуецца ў межах стандартнай тэматыкі камунікацыі як абагульненыя найменні шырокіх фрагментаў рэчаіснасці (Я і мае інтарэсы; Сям'я; Сябры; Навакольнае асяроддзе; Вучоба; Адпачынак; Падарожжа і інш.), арганізаваны канцэнтрычна, паводле прынцыпу спіралі. На кожным новым узроўні валодання мовай тэмы паўтараюцца, але ўскладняюцца за кошт новай актуальнай праблематыкі ў гэтых сферах, што прадугледжвае павелічэнне аб'ёму лексічнага складу ў кожным сэнсавым полі і ўключэнне новых пластоў лексікі ва ўсёй разнастайнасці сістэмных адносін яе парадigmatыкі і сінтагматыкі. Адпаведна структура ЛМ будзецца на комплексным падыходзе да арганізацыі моўнага матэрыялу з улікам сістэмы міжслоўных (тэматычных, дэрывацыйных, сінанімічных, антанімічных і інш.) сувязяў, якія так ці інакш дэманструюць характар унутранай арганізацыі лексікона і паказваюць розныя шляхі дасягнення пазнавальных мэтаў. ЛМ для ўзроўняў A1, A2 уключае тры часткі: 1) **перакладны алфавітны слоўнік**, які інфармуе пра карэктнае напісанне слова, націск, яго граматычныя адзнакі і дае пераклад на іншыя мовы (узровень A1 – на рускую, англійскую, нямецкую, французскую, іспанскую мовы; узровень A2 – на рускую, польскую, англійскую, нямецкую, кітайскую мовы); 2) **тэматычную класіфікацыю лексікі**, дзе падаецца ідэаграфічная сістэматызацыя лексічнага матэрыялу, згрупаванага паводле

пэўных тэм (з дадатковым лексічным напаўненнем кожнай з іх); 3) *дадатак*, які змяшчае а) агульнаўжывальныя беларускія імёны (мужчынскія і жаночыя); б) сінанімічныя пары слоў; в) антанімічныя пары слоў; г) лінгвістычныя тэрміны, веданне якіх патрэбна пры засваенні сістэмы беларускай мовы.

Комплексны характар лексікаграфічнай інфармацыі, спалучэнне ў ЛМ розных спосабаў прэзентацыі лексікі – рээстрадавага *алфавітнага* спісу як інварыянтнага кампанента слоўніка (які аднак не адлюстроўвае міжслоўныя сувязі і не суадносіцца з сістэмай ведаў пра свет) і *тэматычнай* дыстрыбуцыі лексікі, што дапамагае асацыяваць словы семантычна, прагназаваць і дэкадаваць лексічны матэрыял пры пабудове ўласных тэкстаў і спрыяе самакантролю, – скіраваны на тое, каб структураваць набытыя веды, эксплікуючы і актывізуючы пры гэтым міжслоўныя сувязі. Ужо з пачатковага этапу навучання ЛМ арыентуе іншаземца на розныя стратэгіі авалодання беларускай лексікай. Усё гэта дае падставы разглядаць ЛМ не проста як фармальны мінімальны рэпертуар лексічных адзінак, а як аснову для рацыянальнай працы са словам і паспяховага фарміравання мадэлі паэтапнага пераходу ад увагі да слова – яго значэння (суаднясення з тэмай), графічнага вобліку – да свядомага карыстання парадыгматычнымі і сінтагматычнымі сувязямі лексічных адзінак у рэальных маўленчых сітуацыях.

З улікам таго, што змест навучання рэалізуецца праз тэматычны складнік камунікацыі і рэгулюецца сферамі, маўленчымі сітуацыямі, дамінантай у ЛМ выступае тэматычная сістэматызацыя лексікі, якая не толькі акрэслівае лексічнае напаўненне той ці іншай тэмы, але і канцэптуальна структуруе пазамоўную рэчаіснасць з яе адметнымі культурнымі сэнсамі. Ідэаграфічная падача матэрыялу ў ЛМ паводле тэм, якія складаюць асноўныя паняційныя палі (канцэптасферы) *Чалавек як жывая істота (узрост, часткі цела, здароўе, харчаванне, жыллё, мэбля, адзенне, абутак)*; *Чалавек як разумная істота (інтэлект, воля, эмоцыі, рысы характару і інш.)*; *Чалавек і грамадства (дзяржава, улада, месца жыхарства, сям'я, сваякі, сферы дзейнасці, навука, мастацтва і інш.)*; *Прырода (прыродныя з'явы, жывёлы, расліны)*; *Прастора і час*; *Адзінкі вымярэння і інш.*, адлюстроўвае агульную структуру ведаў пра важныя фрагменты рэчаіснасці і суадносіцца са схемай «вобразу свету». Гэты «вобраз» мае ўніверсальны характар і можа быць сфармаваны на любой мове, бо з'яўляецца натуральным для чалавека. Адрозненні ў напаўненні яго лексічным матэрыялам, які ў розных мовах адлюстроўвае пераважна тую ж самую рэчаіснасць, выяўляюцца пры падыходзе да слова як апасродкаванага адбітку рэчаіснасці ў мове праз свядомасць яе носьбітаў. У сувязі з гэтым уяўляецца перспектыўным разглядаць функцыі ЛМ не толькі як рэгістратара лексічных адзінак на элементарным (дэнататыўным) узроўні іх моўнай семантыкі, але і як аснову для распрацоўкі ў межах ідэаграфічнай прэзентацыі слоўніка прыёмаў яго *канцэптуальнай мінімізацыі*, суадноснай са структурай менавіта беларускага «вобразу свету».

Сучасная лінгвістыка актыўна даследуе семантыку слоў праз призму свядомасці, ментальнасці і моўнага вобразу свету, падкрэсліваючы, што словы не проста «здымкі» рэчаў навакольнага свету, а «партрэты» ментальныя (Е. Бартмінскі), пэўныя вобразы, што грунтуюцца на сегментацыі і катэгарызацыі свету праз свядомасць чалавека. Беларускае мовазнаўства, прыярытэты якога скіроўваліся пераважна на структурна-сістэмнае вывучэнне мовы, сёння шырока ўключае ў сваё даследчае поле канцэптуальны, ментальны змест мовы. Праз актуалізацыю розных аспектаў мовы, культуры, мыслення, свядомасці інтэрпрэтуюцца сэнсы моўных адзінак у кантэксце фрагментаў беларускай моўнай карціны свету. Гэта стварае глебу для распрацоўкі на аснове аналізу, сістэматызацыі і метадычнай інтэрпрэтацыі лінгвакагнітыўных ведаў мадэлі фарміравання лексічнага складніка камунікатыўнай кампетэнцыі ў межах інтэграванага падыходу да слова – *структурна-функцыянальнага* (узуальнае лексічнае значэнне, парадыгматычныя і сінтагматычныя сувязі слова, эксплікацыя алгарытмаў яго ўжывання ў маўленні) і *кагнітыўнага*, які актуалізуе частку значэння, звернутую ў рэальны свет, і вызначае месца прадмета ці з’явы ў сферы прадметна-лагічных адносін і шырэй – у прасторы нацыянальнай культуры. Такая мадэль, заснаваная на лінгвакагнітыўным падыходзе да арганізацыі лексічнага матэрыялу і канцэпце як спосабе арганізацыі і пабудовы кагнітыўных схем навучання, дазволіла б сістэмна рэпрэзентаваць беларускую лінгвальтурную прастору ў змесце навучання беларускай мове як замежнай і спрыяла б фарміраванню сацыякультурнага і дыскурсіўнага складнікаў камунікатыўнай кампетэнцыі іншафонаў.

У кантэксце сучасных інтэгральных падыходаў да канструявання зместу і вынікаў розных аспектаў (моўных, сацыякультурных, кагнітыўных) адукацыйнага працэсу, улічваючы недастатковую яго дыдактычную забяспечанасць (адсутнасць інтэрпрэтацыйнага метадычнага матэрыялу, вучэбных дапаможнікаў для ўзроўневага навучання, слоўнікаў лінгвакультуры), ЛМ можна браць за аснову мінімізацыі і сістэматызацыі лексічнага матэрыялу з пункту погляду лінгвакультурнай інфармацыі, адлюстраванай ва ўнутранай форме слова. Праз тэматычную дыстрыбуцыю лексікі ЛМ акрэслівае ў агульных рысах семантычнае поле «вучэбнай» лінгвакультурнай прасторы, калі мець на ўвазе мадэль гэтай прасторы як культуру быцця ў шырокім сэнсе – сукупнасць рэчаў, паняццяў, нормаў, неабходных для разумення тэкстаў культуры як у вонкавых матэрыяльных знаках (*культура жыцця, адзення, харчавання, культура працы, адпачынку, розныя культурныя правілы ў жыцці, ці культура самакантролю*), так і ў знаках духоўнага свету, што сталі носьбітамі культурных сэнсаў.

Кожны тэматычны блок ЛМ уключае назвы прадметаў штодзённага побыту, прыродных з’яў, дэталей пейзажу, паняцці матэрыяльнай культуры, якія ў свядомасці носьбітаў беларускай мовы існуюць як культурныя канцэпты, розныя паводле складанасці і абстрактнасці. Большасць паняццяў

з канкрэтна-прадметнай сферы (*дом, хата, сцяна, парог, кут, дуб, вярба, бусел*), якія на элементарным узроўні (A1) падаюцца ў дэнататыўным значэнні (што адпавядае камунікатыўным патрэбам гэтага узроўню), на базавым (A2) узроўні, дзе становіцца важнай сістэматызацыя слоўніка і актывізацыя лагічных, тэматычных, асацыятыўных сувязяў (бо з назапашваннем лексічнага аб'ёму магчымы працэс забывання), патрабуюць эксплікацыі сваіх культурных сэнсаў, вядомых у межах канцэптуальнага этнакультурнага дыскурсу (*дом і хата як канцэптуальныя структуры атаясамліваюцца або процінастаўляюцца, мадэлюючы ў розных кантэкстах вобраз свету; сцяна – перашкода, непаразуменне; парог – мяжа паміж «сваім» і «чужым» і абабіць парогі; на парозе новага; (родны) дом, кут – цэнтр «свайго» свету, сімвал роднага дому, Радзімы*).

Пабудова ЛМ на аснове цэласнай структуры лексічнага значэння патрабуе адбору, сістэматызацыі і метадычнай інтэрпрэтацыі кагнітыўна дамінантнай канцэптасферы як структураваных ведаў, ментальных вобразаў, вербалізаваных у намінацыўных адзінках, і распрацоўкі спосабаў іх прэзентацыі з улікам мэтай навучання і ўзроўню валодання беларускай мовай як замежнай.

Канструяванне ЛМ беларускай мовы для іншаземцаў як курыкулярнага дакумента, які ў значнай ступені вызначае канцэптуальныя асновы навучання лексіцы (адбор і стратыфікацыю лексікі па ўзроўнях валодання мовай, арганізацыю яе засваення і кантролю), і інтэграцыя яго ў сістэму навучання беларускай мове як замежнай на сённяшні дзень актуальная праблема, вырашэнне якой паспрыяе распрацоўцы тэарэтычных і метадычных асноў навучання іншаземцаў беларускай лексіцы, якія ўлічвалі б пазнавальную зацікаўленасць навучэнца, яго самастойнасць і імкненне да хуткага авалодання мовай. Усё адзначанае дазваляе таксама акрэсліць перспектывы напрамак даследаванняў, звязаны з распрацоўкай ЛМ беларускай мовы на аснове складанай структуры лексічнага значэння, з улікам усіх (*элементарнага, сістэмнага, кагнітыўнага*) яго кампанентаў, які спрыяў бы авалоданню камунікатыўнай кампетэнцыяй як комплекснай катэгорыяй, што аб'ядноўвае моўны, маўленчы, сацыякультурны, дыскурсіўны, кагнітыўны, стратэгічны складнікі, і стварэннем на яго аснове вучэбных дапаможнікаў, пабудаваных з улікам дасягненняў лінгвістычнай навукі ў галіне вывучэння мовы як сродку пазнання свету.

ЛІТАРАТУРА

1. Лексічны мінімум па беларускай мове як замежнай. Элементарны ўзровень (A1). Агульнае валоданне / Л. І. Сямешка [і інш.] – Мінск: РІВШ, 2016. – 75 с; Лексічны мінімум па беларускай мове як замежнай. Базавы ўзровень (A2). Агульнае валоданне / Л. І. Сямешка [і інш.] – Мінск: РІВШ, 2017. – 112 с.
2. Беларуская мова для пачаткоўцаў / В. У. Барысенка (і інш.). – Мінск: МДЛУ, 2017. – 244 с.

3. Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў/ Л. І. Сямешка (і інш.); пад рэд. Л. І. Сямешкі. – Мінск: БДУ, 1999. – 247 с.
4. *Маркина, Е. А.* Лингводидактические основы разработки лексических минимумов по русскому языку как иностранному (для разных уровней и профилей): автореф. дис... канд. филол. наук / Е. А. Маркина; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : philol.msu.ru/--ref/avtoreferat2011/markina.
5. *Костомаров, В. Г.* Принципы отбора лексического минимума / В. Г. Костомаров // Русский язык в национальной школе. – 1963. – № 1. – С. 31.
6. Лексический минимум по русскому языку как иностранному. Элементарный уровень. Общее владение / Н. П. Андрюшина, Т. В. Козлова. – М. – СПб.: ЦМО МГУ. – Златоуст, 2006.

С. М. Якуба (Мінск)

ТЭСЦІРАВАННЕ Ё СІСТЭМЕ НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Працэсы інтэграцыі, што адбыліся ў еўрапейскім грамадстве ў другой палове XX стагоддзя, абумовілі пастаноўку і вырашэнне глабальных педагогічных праблем, сярод якіх – праблема фарміравання іншамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі на аснове ўзроўняў валодання мовай. Прыняцце Саветам Еўропы дакумента «Агульнаеўрапейскія кампетэнцыі валодання замежнай мовай: вывучэнне, выкладанне, ацэнка (CEFR)», стварэнне Асацыяцыі лінгвістычных тэстараў Еўропы (ALTE), рэкамендацыя Саветам Еўрапейскага Саюза CEFR у якасці базы для стварэння нацыянальных сістэм тэсціравання дазваляе ўніфікаваць падыходы да распрацоўкі сродкаў кантролю і правядзення сертыфікацыйных экзаменаў па замежных мовах.

Нягледзячы на значныя тэарэтычныя і метадычныя напрацоўкі па стварэнні сертыфікацыйных тэстаў (выкладчыкамі БДУ, МДЛУ, БДТУ разам з сябрамі Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны на аснове CEFR распрацаваны праекты стандартаў і пробная версія тыпавых тэстаў па вызначэнні ўзроўню сфарміраванасці маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі па беларускай мове як замежнай) на сёння не існуе нарматыўна-прававой і навукова-метадычнай базы для стварэння беларускай дзяржаўнай сістэмы тэсціравання грамадзян замежных краін па беларускай мове.

У сувязі з гэтым Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь прызнана актуальнай і надзённай навукова-даследчая тэма «Распрацоўка Дзяржаўнага адукацыйнага стандарта і тыпавых тэстаў па беларускай і рускай мове як замежных», якая выконваецца ў межах дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства».